

A magyarországi mikroenzusok története és a 2016. évi mikroenzus*

Lakatos Miklós,

a KSH ny. szakmai főtanács-
adója

E-mail: miklos.lakatos@ksh.hu

2016 októberében hetedik alkalommal kerül sor mikroenzusra, más néven „kis népszámlálásra” (népesség-összeírásra) Magyarországon. A tematikájában kivételesen gazdag, technológiai megvalósítását tekintve korszerű idei adatfelvétel bemutatása jó alkalom arra is, hogy áttekintsük a mikroenzusok hazai történetét, és először közöljük átfogó ismertetést az 1963 óta rendszeres időközönként megvalósuló kis népszámlálások tematikai, módszertani jellemzőiről.

TÁRGYSZÓ:

Mikroenzus.

Népszámlálás.

A statisztika története.

DOI: 10.20311/stat2016.10.hu1004

* Köszönöm *Czibulka Zoltán*nak a tanulmány elkészítéséhez nyújtott segítséget.

A cikk „A 2016. évi mikroenzus programja” című KSH-kiadványban megjelent tanulmány rövidített változata.

A magyarországi mikrocenzusok története szorosan összefügg a népszámlálásokéval, azok főbb elveivel, módszerével, gyakorlatával. A modern népszámlálások a XIX. század közepétől váltak rendszeressé Európában, ekkor alakultak ki azok az alapvető módszertani megoldások – például az eszmei időpont bevezetése, a számlálókörzetek kialakítása, a helyi igazgatási szervek részvétele az adatgyűjtés előkészítésében és végrehajtásában –, amelyek ma is jellemzik a legtöbb népszámlálást. A modern népszámlálások fő ismérvei, hogy teljes körűek, az adatok elsősorban statisztikai célokat szolgálnak, az információk feldolgozását egyre kifinomultabb módszerek szerint végzik, és az eredmények nyilvános publikációkban jelennek meg. Azóta a statisztika tudománya is sokat fejlődött. Különösen jelentős a különböző statisztikai, matematikai módszerek elterjedése, ezen belül is a mintavételen alapuló statisztikai adatfelvételek módszertanának, gyakorlati alkalmazása. E módszertani fejlesztéseket jelentősen ösztönözte, hogy bővült a közigazgatásban, a gazdasági és a társadalmi életben a statisztikai információk iránti igény, nőtt a társadalmi és a gazdasági tudományok információéhsége. Ez a körülmény a statisztikai adatgyűjtések, így a népszámlálások tematikáját is befolyásolta, miáltal az alapvető demográfiai ismérvek (például nem, életkor) mellett egyre nagyobb jelentőségre tettek szert az emberek társadalmi-gazdasági életben való részvételéről szóló (például foglalkozási, munkahelyi, a kulturáltsági, az iskolázottsági szintet feltáró) információk. Az igények növekedésével azonban nemcsak a népszámlálási tematika bővült. A modern népszámlálás a népesség számbavételével együtt a lakások összeírását is elvégzi, amelynek témakörei szintén gyarapodtak, a lakásállomány összetételének főbb jellegzetességeiről egyre több információ állt rendelkezésre. További igényként jelentkezett, hogy ne csak a személyekről és a lakásokról, hanem a családokról és a háztartásokról is legyenek adatok.

Az informatika fejlődése ugyancsak befolyásolta a népszámlálások tervezésének, végrehajtásának, az adatok közlésének módját, növelve az ún. másodlagos feldolgozások jelentőségét. A számítógép megjelenése hatással volt a matematikai statisztika módszertanára is, segítve a mintavételi eljárások terjedését, hatékonyabbá tételét.

Az elmúlt fél évszázadban a világszerte egyre több gondot okozott a fokozatosan bővülő tematikájú, teljes körű, összeírók által végrehajtott népszámlálások megvalósítása. A lakosság válaszadási hajlandósága romlott, a népszámlálások végrehajtási költségei jelentősen nőttek, ezért keresni kezdték az összeírások alternatív megoldásait. Felmerült az adminisztratív nyilvántartásokon alapuló népszámlálás lehetősége, a hagyományosan végrehajtott népszámlálásokkal történő kombinációk, valamint az ún. „gördülő” lakossági összeírás terve, amely az adott ország különböző területeinek lakosságát vetésforgószerűen tíz év alatt írja össze.

A népszámlálások tematikus bővítésének politikai-társadalmi-gazdasági igényét úgy is megpróbálták kielégíteni, hogy a tízévenként végrehajtott népszámlálás során a lakosság 20–25 százalékát lefedő mintán, hosszabb kérdőívvel olyan témákat is kérdeztek, amelyek túlmutattak a hagyományos népszámlálási témakörökön. (Ezt segítették az ENSZ népszámlálási ajánlásai, amelyek megkülönböztettek alap-, illetve járulékos témákat.) Magyarországon ezt a megoldást csak az 1970. és az 1990. évi népszámlálások során alkalmazták. Ez sem oldotta meg azonban azt a problémát, hogy miképpen lehet rövidíteni a teljes körű népszámlálások tízévenkénti periódusát, tekintettel arra, hogy e hosszú időszak alatt az országok életében jelentős társadalmi-gazdasági változások zajlottak. Magyarországon és a világ számos más országában ezért alakult ki az a gyakorlat, hogy a teljes körű nép- és lakásszámlálások köztes időszakában ún. mikrocenzust tartanak.

Az európai országok közül Ausztriában 1967-ben, Csehszlovákiában 1958-ban, az Egyesült Királyságban 1966-ban, Németországban (az NSZK-ban) 1957-ben, Oroszországban (Szovjetunióban) 1985-ben, Svájcban 1974-ben hajtottak végre először mikrocenzust (*Rózsa* [2000]). Magyarország is ezt a megoldást alkalmazta. Az 1960-as évtizedben két ilyen népesség-összeírás volt (1963-ban és 1968-ban), a további évtizedekben pedig egy-egy (1973-ban, 1984-ben, 1996-ban és 2005-ben).

A magyarországi mikrocenzusok a népesség és a lakásállomány 2 százalékára terjedtek ki, a teljes körű összeírásokhoz hasonló tematikával. A kisebb minta és az alacsonyabb költség lehetővé teszi a teljes körű számlálásnál kérdezett alaptémák kibővítését, részletesebb vizsgálatát. Ezek a kisebb mintán végrehajtott nép- és lakásszámlálások biztosítják, hogy az olyan adatok álljanak rendelkezésre, amelyekkel nyomon követhetők országban és a nagyobb területi egységekben a legutóbbi teljes körű összeírás óta történt változások. Hátránya ugyanakkor a mikrocenzusoknak az, hogy kisebb területi egységek, települések nem vizsgálhatók, mert a minta nagyságának korlátaiból adódóan egy népesség-összeírás nem tud megbízható kisterületi adatokat szolgáltatni. Ez a legfőbb oka annak, hogy az ilyen, kisebb mintán alapuló összeírások nem tudják pótolni a teljes körű nép- és lakásszámlálásokat (*Lakatos* [1995]).

Az adatfelvétel végrehajtása szempontjából is jelentős különbségek vannak a teljes körű népszámlálás, illetve a mikrocenzus között. A népszámlálási összeírások tervezését, jogi, pénzügyi és szakmai előkészítését, központi irányítását, az összeírás gyakorlati végrehajtóinak felkészítését a jogszabály a statisztikai szakmai szervezet feladatává teszi, az adatgyűjtés gyakorlati végrehajtójául pedig – beleértve a személyi feltételek (számlálóbiztosok, felülvizsgálók szervezése, irányítása) és a lakosság részvételének biztosítását – a helyi igazgatási szerveket jelöli ki. Ezzel szemben a mikrocenzusok minden munkafázisáért a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) központi és területi szervei felelősek. Hogy a kétféle adatgyűjtés között ilyen lényeges különbség van, annak az a legfőbb oka, hogy népszámláláskor nagyméretű végrehajtási szervezetet (40–50 ezer számlálóbiztost, felülvizsgálót) kell alkalmazni, betanít-

tani, a munkájukat irányítani és ellenőrizni, ez pedig a helyi közigazgatási szervek bevonásával eredményesebben végezhető, mintha csak a KSH végezné a feladatot. Mikrocenzus esetén a végrehajtók létszáma töredéke a népszámlálásnak, e feladattal a KSH szervezeti egységei megbirkóznak. Szerepe van az eltérő munkamegosztásban annak is, hogy míg népszámláláskor településenkénti adatok keletkeznek, addig a mikrocenzus alkalmával – a mintavételes eljárásból következően – az adatok csak nagyobb területi szintre, általában megyékre, régiókra érvényesek.

Az évtizedközi mikrocenzusok már a kezdetektől betöltötték bizonyos próbaszámlálás jellegű funkciót is, tekintettel arra, hogy a népszámlálásoknál jóval alacsonyabb költségek révén bátrabban lehetett kipróbálni bizonyos kérdésfeltevési technikákat, amelyek tapasztalatait a népesség-összeírásokat követő népszámlálásoknál hasznosíthatták. A mintavételi módszerek fejlődése azt is lehetővé tette, hogy a teljes körű népszámlálás anyagából 1–2 százalékos mintát vegyenek, és e reprezentatív anyag segítségével közöljék az adott népszámlálás előzetes eredményeit. Erre azért volt szükség, mert a teljes körű népszámlálás anyagának feldolgozása időigényes folyamat volt, és a legfontosabb eredmények közlése nem várhatott olyan sokáig. Ez a módszertani megoldás is hozzájárult az évtizedközi mikrocenzusok teljeskörűsítési módszerének kidolgozásához, ezáltal azok végrehajthatóságának szakmai indoklásához és az adatok megbízhatóságának javításához. Magyarországon ezt a megoldást először az 1960. évi népszámlálásnál alkalmazták, és az első, 1963. évi mikrocenzus tervezése során e tapasztalatokat felhasználták (*Szabady* [1965]).

A magyarországi mikrocenzusok megvalósulásának a biztos szervezeti és személyi háttér is feltétele volt. 1960 és 1990 között a népszámlálási típusú összeírásokat lebonyolító KSH szervezeti egység vezetése igen stabil volt. *Klinger András* és *Kepecs József* közel harminc évig vezette ezt a részleget, és a körülöttük kialakult szakértői csapat szintén hosszú ideig együtt dolgozott (*Rózsa* [2014]). A tízévenként megtartott népszámlálások is indokolták, hogy ezt a szakértői csapatot együtt tartsák, és ne kelljen a szakembereket népszámlálásról népszámlálásra újra összegyűjteni. Az évtizedközi mikrocenzusok, próbaszámlálások és az 1976-ban bevezetett Egységes Lakossági Adatfelvételi Rendszer (ELAR) összeírásai lehetőséget biztosítottak arra, hogy ezen összeírásokat irányító KSH-részleg stabil, „magja” évtizedekig folyamatosan együtt dolgozhasson.

1. Az első kis népszámlálás Magyarországon – Az 1963. évi mikrocenzus

Az 1949. évi népszámlálás adatai igen hamar elavultak az ország politikai-társadalmi-gazdasági rendszerének változása, az 1950-es években a falu és a város

közötti népességmozgás, az 1956-os forradalom népességre gyakorolt hatásai (mintegy 200 ezer ember emigrálása) miatt, így fokozottan jelentkeztek a népesség demográfiai, foglalkozási összetételét, a lakásvagyon helyzetét tükröző friss információk iránti igények, amelyek megerősítették egy következő népszámlálás megtartásának szükségességét. Több próbaszámlálást tartottak, és végül a népszámlálást 1960. január 1-jei eszmei időponttal sikeresen végrehajtották.

Az 1960. évi népszámlálást követően viszonylag rövid időn belül felmerült egy mikrocenzus megtartásának igénye. A javaslatot tevő KSH-szakértők (*KSH Könyvtár* [1962a]) elsősorban arra hivatkoztak, hogy 1960 és 1963 között a mezőgazdaság átszervezése, a mezőgazdasági termelőszövetkezetek széles körű kialakítása miatt jelentős népességmozgás történt az országban, a munkaképes lakosság nagy tömegben változtatta meg foglalkozását, munkáltatóját, munkahelyét. Az 1963. évi mikrocenzus megtartásának célja tehát az volt, hogy kielégítse a középtávú és a távlati tervezés információigényét, valamint hogy megállapíthassák a népesség 1960 óta bekövetkezett társadalmi-gazdasági átrétegződését. A minta reprezentativitásához célként jelölték meg, hogy megyei szintű adatok álljanak rendelkezésre annak érdekében, hogy a mikrocenzus eredményei alapul szolgáljanak a területi (megyei) munkaerőmérlegek elkészítéséhez is (*Szabady* [1965]).

Az első magyarországi mikrocenzus végrehajtásához fontos érvként szolgált, hogy a mintavételi eljárások javulása következtében az 1960. évi népszámlálás teljes körű anyagából vett 1 százalékos minta feldolgozása pozitív tapasztalatokat hozott. E mintát abból a célból vették, hogy segítségével előzetes adatokat közöljenek az 1960. évi népszámlálásból. Miután az 1 százalékos minta eredményét összehasonlították a népszámlálás teljes körű anyagával, mérni lehetett, hogy az alapvető témák mintavétel alapján történő becslése milyen pontosságot eredményez. Az eredmények – országos szinten, egyes témákban – rendkívül pontosak voltak, és ez lökést adott az 1963. évi mikrocenzus előkészítésének és a mintavételes módszer alkalmazásának (*Szabady* [1965]).

A mikrocenzus mintájának kiválasztásakor kétlépcsős mintavételi eljárást alkalmaztak. Az első lépcsőben a népesség-összeírásban érintett településeket választották ki, a másodikban a településeken belül összeírandó lakásokat. A mikrocenzus tehát az ország településeinek (az első lépcső mintavételi egységeinek) csupán egy hányadára korlátozódott, a mintába került település lakásai (a második kiválasztási lépcső alapsokasága) közül viszont a népesség-összeírás mintanagyságánál nagyobb arányban kerülhettek a kiválasztottak körébe adatszolgáltatók (lakások és az azokban lakó személyek). Ezzel a módszerrel egyúttal az adatgyűjtés szervezése szempontjából lényeges mintakoncentráció is megvalósult. Már az 1963. évi mikrocenzus mintaválasztásánál bevonták a folyamatba az ún. intézeti háztartásokat is, azzal a céllal, hogy az eredmények a magánháztartásban élőkön túl a bentlakásos intézetek lakóit (például szociális otthonban, kollégiumban, laktanyában lakók) is tartalmazzák. A népes-

ség-összeírás adatait az alapsokaságra kivetítve (felszorozva) közölték. Ez a módszertani megoldás jellemző volt a későbbi népesség-összeírásokra is. A mintavétel teljes leírása megtalálható az 1963. évi mikrocenzus eredményeit összefoglaló kiadványban (*KSH* [1964]).

1.1. A kérdőív

Az 1963. évi mikrocenzus kérdőíveinek összeállítását jelentősen befolyásolta, hogy az 1960. évi népszámlálásnál ún. lajstromos kérdőívet használtak. A lajstromos kérdőív előnye, hogy lehetővé teszi az egy összeírási egység (a lakás, valamint az ott élő személyek, családok, háztartások) adatainak együttes kezelését az adatok elsődleges feldolgozása során, hátránya viszont, hogy például nem volt megoldható a személyek és a lakások adatainak egyidejű – a munkát meggyorsító – különálló feldolgozása. Jelentős mérete (A/1-es) miatt a kérdőív kezelése is igen nehézkes volt, mind az összeírás, mind pedig a feldolgozás során (*Czibulka* [2000]).

Az 1963. évi mikrocenzus során több kérdőívvel dolgoztak. Az alapkérdőív – Összeíróív (A/minta) hasonlóan az 1960. évi népszámlálási kérdőívhez – lajstromos volt, viszont a kérdések száma csak mintegy fele volt a népszámlálás során feltett kérdésekének (*Szabady* [1965]). Emellett azonban további négy részletesebb kiegészítő kérdőívet állítottak össze, bizonyos témákban. Ezek közül a lakóhely-változtatásról (B/minta) című kérdőíven részletesen, több időpont vonatkozásában kérdezték a lakóhely-változtatást, hogy képet kapjanak a teljes vándorlási folyamatról, a vándorlás útjának társadalmi rétegenkénti jellemzőiről. A Kérdőív az iskolázottságról (C/minta) című kérdőíven kérdezték a közép- és felsőfokú iskola elvégzésének módját, tagozatát, az összes tanulmányi időt, az oklevél részletes adatait, az oklevél megszerzésének évét, a foglalkozás és az iskolai végzettség megfeleltetését (kongruenciáját). A Kérdőív az 1913. január 1. után született házas, özvegy és törvényesen elvált nőkről (D/minta) című, az 50 éven aluli házas vagy korábban házas nőket kérdezték a házasság időtartamáról, a szülések gyakoriságáról, a lakásviszonyokról, a saját, illetve a házastárs foglalkozásáról. A Lakásösszeíróív (E/minta) kérdőíven pedig felvették a lakás részletes komfortossági és felszereltségi adatait: a lakás állapotát, területét, lakbérét, felszereltségét, emellett felmérték a lakók lakásigényét, lakásépítési, illetve lakáscserélési szándékát. Ezen kívül kérdezték a lakásban lakók fogyasztási cikkekkel történő ellátottságát (*KSH Könyvtár* [1962a]).

1959-ben volt az első önálló jövedelemfelvétel, majd közvetlenül az 1960. évi népszámlálás, valamint az 1963. évi mikrocenzus után is végeztek egy-egy ilyen reprezentatív adatgyűjtést (*KSH Könyvtár* [1962b]), melyet 1988-ig – adott esetben az aktuális népesség-összeíráshoz kapcsolódóan – ötvenként megismétel-

tek.¹ A rendszerváltozás után az 1996. és a 2005. évi mikrocenzusokhoz is kapcsolódott jövedelem-felvétel.

Az 1963. évi mikrocentzust január 1-jei eszmei időponttal 1963. január 2–10. között hajtották végre. A népesség-összeírás kizárólag számlálóbiztosi kikérdezéssel történt, akik döntő többsége pedagógus volt, munkájukat felülvizsgálók segítették. Az összeírást a KSH megyei igazgatóságai szervezték, és a KSH Népesedés- és szociálstatisztikai főosztálya irányította.

1.2. Az eredmények közlése

Az 1963. évi mikrocentrus eredményeit a KSH egyetlen kiadványban (*KSH [1964]*) tette közzé, mely felépítésében követte az 1960. évi népszámlálás köteteit, rövid szöveges ismertetésen túl főleg táblázatos anyagot közölt, részletesen bemutatva a mintavételi eljárás módszereit. „Az adatok ismertetése” című fejezet főleg az 1960 és 1963 közötti változásokat elemezte. Az 1960. évi népszámláláshoz hasonlóan az összefoglaló adatokat tartalmazó fejezetben ún. visszatekintő adatokat is közöltek a korábbi népszámlálások eredményeire építve, például a népesség számát 1869-től, a nemek számát és arányát, a kort, az iskolai végzettséget, a foglalkozási viszonyt, a népgazdasági (nemzetgazdasági) ágat 1930-tól. Itt is jelentős hangsúlyt helyeztek a családdal kapcsolatos információk közlésére. (A családdal kapcsolatos információkat a népszámlálások történetében először az 1960. évi népszámlálás közölte.) A kiadvány településtípus és megyei szintű adatokat is tartalmazott, viszont hiányoztak a kiadványból a lakással és a kiegészítő felvételekkel kapcsolatos információk.

Összességében tehát az első magyarországi mikrocentrusnak erénye, hogy bebizonyította a mintavételen alapuló népesség- és társadalomstatisztikai felvételek jogosultságát, használhatóságát, több évtizedre hagyományt teremtve e módszer alkalmazására.

2. A következő népszámlálás próbája – az 1968. évi mikrocentrus

A következő, 1970. évi népszámlálás próbaszámlálásaként is szolgáló – a népesség 2 százalékát érintő – mikrocentrust 1968 januárjában hajtották végre. Az 1963.

¹ Jelen összeállításunknak nem feladata a jövedelmi felvételek részletes ismertetése. Ezt megteszi például *Éltető Ödön és Havasi Éva [2009]* alapvető információkat közlő tanulmánya, amelyben a KSH fél évszázadon át tartott jövedelem-felvételeit elemezve ismerteti ezek módszertanát. E cikk részletes szakirodalmi felsorolást is tartalmaz. A jövedelem-felvételekről hasonlóképpen széles körű információk találhatóak még a KSH által kiadott, a háztartás-statisztika történetét feldolgozó kiadványban (*KSH [2000]*).

évi népesség-összeírás tervezésénél is az volt a koncepció (*KSH Könyvtár* [1962a]), hogy két népszámlálás között 2–3 mikrocenzust tartanak. Valószínűleg az 1963. évi népesség-összeírást is ezért tüzték ki az 1960. évi népszámláláshoz viszonylag közeli időpontra. Erre az elképzelésre is hivatkozva javasolták 1968. január 1-jét a mikrocenzus (próbaszámlálás) végrehajtásának időpontjául. Az 1963. évi népesség-összeíráshoz hasonlóan az 1968. évi mikrocenzushoz is kapcsolódott jövedelmi felvétel, amelyet 1968 tavaszán hajtottak végre (*KSH Könyvtár* [1967b]). Az összeírást elrendelő 52/1967. (XI. 24) számú Korm. rendelet az 1968. évi népszámlálási próba-felvételről rendelkezik (nem említve, hogy mikrocenzusról is szó van). Ebben a rendeletben a kormány felhatalmazza a KSH-t, hogy az adatszolgáltatás részletes szabályait, valamint a kötelezettek körét a hivatal elnöke határozza meg. A rendelet szól azokról a szankciókról, amelyek azokat érintik, akik adatszolgáltatói kötelezettségüket megszegik.

Az 1968. évi mikrocenzus reprezentatív mintáját az 1963. évi népesség-összeírás elvei alapján választották ki. Az összeírás mintanagysága ekkor is 2 százalékos volt, a mintavétel két lépésben történt. Az első lépcsőben a mintába kerülő 5 ezer fő alatti településeket, a másodikban a lakásokat választották ki. Az 5 ezer fő feletti települések mindegyike bekerült a mintába. A minta részletes leírása megtalálható az 1968. évi mikrocenzus (próbaszámlálás) eredményeit közlő kiadványban (*KSH* [1969b]).

1. táblázat

*A magyarországi mikrocenzusok a mintanagyság
és az adatfelvételi időszak szerint*

Mikrocenzus éve	Mintanagyság (százalék)	Adatfelvételi időszak
1963	2	január 2–10.
1968	2	január 3–15.
1973	2	január 2–15.
1984	2	október 1–31.
1996	2	április 1–21.
2005	2	április 1–21.
2016	10	október 1.–november 8.

2.1. A kérdőív

Az 1968. évi felvétel tervezésénél azt igyekeztek bizonyítani, hogy a próbaszámlálás és a mikrocenzus két külön műveleti jellege nem zárja ki összekapcsolásuk lehetőségét (*KSH Könyvtár* [1967a]). A mikrocenzussal egybekötött próbaszámlálás

segítségével kipróbálhatták a teljes 1970. évi népszámlálási programot, ugyanakkor 1968-ban rendelkezésre álltak az alapvető aktuális demográfiai, foglalkozási, családi és lakásadatok. 1968-ban is – az 1960. évi népszámláláshoz és az 1963. évi mikrocenzushoz hasonlóan – ún. lajstromos kérdőívet alkalmaztak.

Az 1968. évi összeírás alapkérdőíve, az Összeíróív a személyek és lakások számbavételére (A/minta) tartalmazta a lakások (például a lakások általános adatai, a helyiségek száma, alapterülete, felszereltsége) és a személyek alapadatait (például nem, születési idő, lakóhely, iskolai végzettség, foglalkozás, munkáltató). Az alapkérdőíven is szerepelt a nemzetiségre vonatkozó kérdés. A lajstromos megoldásból következően itt is több személy adatai voltak egy kérdőíven, és szerepelt néhány kérdés a családra vonatkozóan is.

Az 1963. évi mikrocenzushoz hasonlóan itt is volt egy lakásra vonatkozó kiegészítő kérdőív (Kérdőív az építkezésekről, lakásváltoztatási tervekről és tartós fogyasztási cikkekről B/minta).

Az 1960-as években jelentős mobilitási folyamatok erősödtek fel. Igen nagy volt a népességmozgás a falu és a város, az ország egyes földrajzi területei között, és a napi ingázás jelentősége is egyre nőtt. Ez kihatott az egyének életére, abban az értelemben, hogy gyakoribb lett a foglalkozás- és munkahely-változtatás, azaz nőtt az inter- és az intragenerációs mobilitás. Felismerve ennek fontosságát, az 1968. évi mikrocenzus során kiegészítő kérdőívet állítottak össze. Kérdőív a 18 éves és idősebb személyek foglalkozástörténetéről (C/minta) címmel. Ezen rákérdeztek az adott személy első, az 1960., az 1963. és az 1968. évi foglalkozására, foglalkozási viszonyára és munkáltatójára.

2.2. Az eredmények közzétele

Az 1968. évi mikrocenzus és próbaszámlálás eredményeit a KSH két kisebb terjedelmű kötetben tette közzé (*KSH* [1969a], [1969b]). Az első kiadvány előszavában olvasható, hogy a népesség-összeírásnak csak a legfontosabb személyi, családi és lakásadatait teszik közzé, arra hivatkozva, hogy az 1970. évi népszámlálás előtt már nem célszerű a részletesebb adatközlés.

A kiadvány visszatekintő adatokat – zömmel csak 1960-ra és 1963-ra vonatkozóan – közölt, de területi adatokat nem tartalmazott. Ezzel szemben viszonylag jelentős terjedelemben ismertette a mintavétel módszertanát. Az 1963. évi mikrocenzus adatait tartalmazó kötethez hasonlóan a kiegészítő felvételekkel kapcsolatos információk ebből is hiányoztak.

Az 1968. évi összeírásnál főleg a próbajelleg dominált, és az 1970. évi népszámlálásra történő felkészülést szolgálta. Az 1968. évi mikrocenzuson kívül több próba-felvételt is tartottak az 1970. évi népszámlálás előkészítéseként. Ezekre azért volt

szükség, mert e tapasztalatokat felhasználva az 1960. évi népszámláláshoz képest az 1970. évi népszámlálás végrehajtásának módszerében jelentős változások történtek. Az 1970. évi és az azt követő népszámlálásoknál, mikrocenzusoknál már csak ún. „egyéni személyi összeíróíveket” alkalmaztak. E módszer alkalmazását az indokolta, hogy igény volt a válaszok kombinációinak vizsgálatára, különböző szempontok szerinti csoportosítására, és a számítástechnika fejlődése is segítette e kérdőívtípus használatát (*Czibulka* [2000]).

Az 1970. évi népszámlálás további újítása volt, hogy a megnövekedett információigények egy részét reprezentatív (25 százalékos) mintán alapuló adatgyűjtéssel elégitették ki.

3. A társadalomstatisztikai vizsgálatok élén – az 1973. évi mikrocenzus

Az 1968. évi gazdasági reform következtében megnöttek a társadalmi-gazdasági információk iránti igények. A KSH az 1970-es évek elején különösen nagy figyelmet fordított a társadalmi folyamatok megfigyelésére. A feladat végrehajtására külön főosztály is alakult (Társadalomstatisztikai főosztály), amelynek olyan vezető munkatársai voltak, mint *Cseh-Szombathy László* és *Andorka Rudolf*.

Az adatigények kiszolgálására való törekvés az 1970. évi népszámlálás módszerében és tematikájában is megmutatkozott. Az állami, a vállalati és a kutatói szférából egyre nagyobb mennyiségben vártak aktuális társadalomstatisztikai adatokat. Ezeket az igényeket sem a tízévenként megtartott népszámlálások, sem az évtizedközi mikrocenzusok nem tudták maradéktalanul kielégíteni. Ezért felmerült egy egységes személyi és háztartási adatgyűjtési rendszer kialakításának gondolata (*KSH Könyvtár* [1971]). A rendszer felállításának kezdő lépéséül az 1973. január 1-jére tervezett mikrocenzust ajánlották, melyet az adott időpontban végre is hajtottak. Az ELAR felállítása azonban végül későbbre, 1976-ra tolódott.

Az 1973. évi mikrocenzus egyik fő célja volt a népesség iskolázottsági színvonalában, társadalmi-foglalkozási összetételében és lakásviszonyaiban az 1970. évi népszámlálás óta eltelt időszak folyamán végbement változások felmérése (*KSH Könyvtár* [1972]). A mikrocenzus alapfelvétele a foglalkozásváltozással és a jövedelemmel kapcsolatos felvétellel is kiegészült. Az 1973. évi mikrocenzus tervezésében, végrehajtásában, az eredmények kiértékelésében a népszámlálásokat, mikrocenzusokat levezénylő Népesedésszatisztikai főosztály mellett az újonnan megalakult Társadalomstatisztikai főosztály is tevékenyen részt vett. A jövedelmi felvételt a Közgazdasági főosztály gondozta.

Az 1973. évi mikrocenzus tervezése során hangsúlyosan jelentkezett az érv, hogy a három (az alap és a két kiegészítő) felvétel együttes végrehajtása lehetőséget nyújt, egyben kényszerítő erővel hat a különböző fogalmak egységesítésére és e felvételek olyan egyszerűsítésére, amely révén az alapvető – személyekre, háztartásokra és lakásokra vonatkozó – kérdéseket csak egyszer kell feltenni, és a kiegészítő felvételek adatainak értékeléséhez is közvetlenül felhasználhatók. Ez a módszer mintegy próbaként is szolgált az egységes lakossági adatfelvételi rendszer felállításához (*KSH Könyvtár* [1972]).

Az 1973. évi mikrocenzust elrendelő jogszabály a 38/01972.(XI.19) MT. számú rendelet a népesség egy része személyi, családi és lakásviszonyairól című kormányrendelet volt. A jogszabály az 1968. évi összeírást elrendelő jogszabálynál részletesebben kifejtette, hogy mi az összeírás célja, a népesség hány százalékát kell összeírni, mi az összeírás eszmei időpontja (1972. december. 31. és 1973. január 1. közötti éjfél) és végrehajtásának időszaka (1973. január 2. és 15. között), viszont a korábbival ellentétben nem szólt a KSH általános felelősségéről, csak jelezte, hogy az összeírást a KSH összeírói hajtják végre. Ugyanakkor már kimondta, hogy az adatok csak statisztikai célra használhatók fel (*Lakatos* [2000]).

Az 1973. évi mikrocenzus mintájának kialakítása lényegesen eltért az előző két mikrocenzusnál alkalmazott eljárástól. Ott kétlépcsős minta készült (a települések, majd a lakások kiválasztása), 1973-ban egy közbülső lépcsőként kiválasztották a számlálókörzeteket, azaz a mintavételi eljárás lényegében háromlépcsős volt és a minta a népesség és a lakásállomány 2 százalékára terjedt ki. A teljes mintavételi leírás megtalálható az 1973. évi mikrocenzus eredményeit összefoglaló kötetben (*KSH* [1974]).

3.1. A kérdőív

Az 1973. évi mikrocenzusnál – hasonlóan az 1970. évi népszámláláshoz – már nem lajstromos, hanem egyéni összeíróíveket alkalmaztak. A kérdőívek összeállítási koncepciója szerint a Lakásösszeíróív (A/minta) és a Személyi kérdőív (B/minta) kérdései nagyrészt megegyeztek az 1970. évi népszámlálás alapfelvételének kérdéseivel. Az 1970. évi népszámlálás alapkérdőíveihez képest néhány új kérdés is szerepelt a programban. Ilyen volt például a lakbérre vonatkozó kérdés, a személyi kérdőíven pedig a szakképzettséget kérdezték részletesebben.

A Foglalkozásváltozási kérdőív (C/minta) összeállításánál figyelembe vették a KSH népességtudományi kutatócsoportjának (1967-től a KSH Népeştudományi Intézete) 1962 és 1964 közötti társadalmi mobilitási felvételei során alkalmazott kérdőíveit, tekintettel arra, hogy az 1973. évi mikrocenzus foglalkozásváltozási felvételének egyik célja az volt, hogy a mikrocenzus kiegészítő felvételeinek adatait össze lehessen hasonlítani az egy évtizeddel korábbi összeírás eredményeivel. A

foglalkozásváltozási kérdőíven részletesen kérdezték az összeírt személy 1972. évi utolsó munkahely-változtatásának okait is, amelyek alapján elemezni lehetett az 1972. évi munkaerőmozgás méreteit és irányát. A kérdőíven tehát szerepelt a 14 éves és idősebb személyek iskola-, foglalkozástörténete és lakóhely-változtatásai, az apa és az anya foglalkozástörténete, a különélő gyermekek iskolai végzettsége, foglalkozása. A foglalkozásváltozási felvétel módszertanának részletes leírása megtalálható Andorka Rudolf 1982-ben kiadott alapvető művében (*Andorka [1982]*).

2. táblázat

A magyarországi mikrocenzusok a kiegészítő felvételek szerint

Mikrocenzus éve	Kiegészítő kérdőívek fajtái
1963	Lakóhely-változtatás Iskolázottság 50 éven aluli nők Építkezés, lakásváltoztatási tervek, tartós fogyasztási cikkek Jövedelem
1968	Építkezés, lakásváltoztatási tervek, tartós fogyasztási cikkek Foglalkozástörténet Jövedelem
1973	Foglalkozásváltozás Jövedelem
1984	15–55 éves nők Nyugdíjasok, nyugdíjkorúak
1996	Jövedelem Vagyoni helyzet Utazási szokások
2005	Jövedelem Információs és kommunikációs technológiai eszközhasználat Változó életkörülmények
2016	Társadalmi rétegződés Foglalkozások presztízse Szubjektív jóllét Egészségproblémából fakadó akadályozottság Nemzetközi vándorlás

A Jövedelmi kérdőív (C/minta) célja az volt, hogy bemutassa a lakosság különböző rétegeinek és csoportjainak átlagos személyi jövedelmét, a jövedelmek szóródását, ennek okait, bizonyos naturális mutatók megfigyelése révén alapot adjon a természetbeni társadalmi juttatások főbb rétegek szerinti felosztásához, valamint

ismertesse az 1968. évi jövedelem-felvétel óta bekövetkezett változásokat. A kérdőívhez kapcsolódott a kultúrstatistika témájában egy teljes oldalas, a televíziónézésre, a rádióhallgatásra, a könyvolvasásra, a mozi-, színház- és hangversenylátogatásra vonatkozó kérdőív (*KSH Könyvtár* [1971]). Az 1973. évi mikrocenzus jövedelmi felvételét a KSH Közgazdasági főosztálya dolgozta fel és kiadvány formájában jelentette meg (*KSH* [1975c]).

3.2. Az eredmények közlése

Az alapfelvételtől a KSH az előző két mikrocenzushoz képest jóval részletesebb kiadványt jelentetett meg (*KSH* [1974]). Ebben már tudatosan alkalmazták az 1970. évi népszámlálás kiadványsorozatának tartalmi és formai megoldásait. A kiadvány 55 oldalon keresztül számos szövegekőzi táblázat felhasználásával részletes, leíró jellegű szöveges ismertetést adott közre. A visszatekintő adatokhoz csak a korábbi népszámlálások adatait használták fel, az előző két mikrocenzus információit nem közölték (ezt a megoldást máig alkalmazzák). A kiadvány a korábbi mikrocenzusokhoz képest nagyobb terjedelemben közölt területi adatokat megyénkénti, megyei jogú városenkénti és fő településtípusenkénti bontásban.

Az 1970-es évek első felében a társadalom osztály- és rétegtagozódásának vizsgálatát az akkori állami-politikai vezetés különösen fontosnak tekintette, és politikai szempontú megközelítést tartott kívánatosnak. A politikai vezetés társadalomstatistikai adatok segítségével próbálta bizonyítani a társadalom vezető erejének tartott munkásosztály és parasztság meghatározó szerepét az 1970-es évek magyar társadalmában. A KSH-ban kidolgoztak egy olyan osztály- és rétegtagozódási sémát, amely szerint a társadalomstatistikai adatokat ezen elképzeléseknek megfelelően lehetett csoportosítani. Ez a csoportosítás elnöki rendelkezés formájában meg is jelent (2/1975 (V.3.) KSH számú rendelkezés) (*Zafir* [1976]). Az 1973. évi mikrocenzus adatait ezt követően e szempontok szerint országos és megyei szinten feldolgozták és kiadvány formájában közzétették (*KSH* [1975a], [1975b]).

Az 1973. évi mikrocenzus foglalkozásstatistikai felvételének anyagát az akkori Társadalomstatistikai főosztályon Andorka Rudolf és munkatársai dolgozták fel. Részletesen elemezték a magyarországi társadalmi mobilitás történetét és az 1973. évi adatfelvétel eredményeit. Alapvető megállapításokat tettek az 1945-öt követő évtizedek nemzedékek közötti, illetve nemzedéken belüli mobilitásáról, a várható tendenciákról. Az elemzést részletes módszertani magyarázatokkal látták el. E kötet korszakos jelentőségű volt, és a téma kutatói számára kézikönyvként szolgált (*Andorka* [1982]).

Az 1973. évi mikrocenzus eredményeit – a korábbi két mikrocenzushoz képest – már tervszerűbben és nagyobb terjedelemben dolgozták fel és közölték, továbbá a kiegészítő felvételek feldolgozása és közlése is teljesült.

4. Az első kísérlet a hivatalos nyilvántartási adatok népszámlálási típusú felhasználására – az 1984. évi mikrocenzus

Az 1970-es évek közepétől jelentős változások történtek a KSH társadalomstatisztikát érintő adatfelvételi rendszerében. Hosszas előkészületek után 1976-ban bevezették az 1970-es évek eleje óta tervezett ELAR-t. Létrehozásának indoka többek között az volt, hogy az egyre szaporodó ad hoc jellegű felvételeknek egységes keretet adjanak, és a különálló felvételekből eredő költségeket mérsékelni próbálják. Az ELAR előnye, hogy az – időben egymáshoz közel álló – egyes felvételek adatállományai összekapcsolhatók, így bizonyos kérdéseket szükségtelen minden egyes felvételnél megismételni. Szakmai szempontból így mód nyílt arra, hogy bizonyos témákat olyan oldalról is megvizsgáljanak másodlagos feldolgozás keretében, amely az adott felvétel eredeti célkitűzései között nem szerepelt. További előnye a rendszernek, hogy a viszonylag stabil mintakiválasztás révén az összeírások technikai lebonyolítása lényegesen egyszerűbbé vált (például az összeírók szervezése szakképzett összeírói apparátus létrehozása révén).

Az évtized közepétől – a KSH tevékenységét is érintő – további jelentős változás volt a népesség-nyilvántartás rendszerének felállítása, amelyet egy 1975. január 1-jei ún. népesség-összeírás alapozott meg. Ezt a népesség egészére kiterjedő felvételt a KSH népszámlálási részlege szervezte és irányította, a közvetlen végrehajtási feladatot a helyi igazgatási szervek (tanácsok) látták el. Megalakult egy új hivatal, az Állami Népesség-nyilvántartó Hivatal (ÁNH), amely működésének kezdetén a KSH elnökének felügyelete alatt állt, majd több új funkcióval kiegészülve átkerült a Belügyminisztérium közvetlen irányítása alá. A rendszer máig is működő lényege, hogy az ország lakosainak mindegyike kapott egy ún. „személyi számot”, amely személyi azonosítóként közigazgatási (államigazgatási) célokat szolgált (*Lakatos* [1993]).

Az 1984. évi mikrocenzus szervezésekor, mintájának kialakításakor több – a korábbi hasonló népesség-összeírásoktól – eltérő szempontot kellett figyelembe venni. Mindenekelőtt a 1976 óta működő ELAR-t, így a mikrocenzus végrehajtásában minél több, jól képzett ELAR-összeíró részvételét. Ezért a mintakiválasztást úgy kellett irányítani, hogy azok a települések, ahol ELAR-összeírók dolgoztak, bekerüljenek a mintába.

Az 1984. évi mikrocenzus előkészítése az ÁNH-val együttműködve történt, oly módon, hogy a kijelölt címanyag alapján – a közösen kialakított személyi kérdőívben – az ÁNH adatbázisából előnyomtatta a megadott címen lakó, általa nyilvántartott személyek adatait (név, leánykori név, anyja neve, állandó és ideiglenes lakcím, bejelentés időpontja, személyi szám). Indokként jelezték, hogy az ÁNH bevonása lehetőséget adott a következő népszámláláshoz módszertani tapasztalatok szerzésére, arra, hogy miként lehet az ÁNH adatbázisát népszámlálási célokra felhasználni. En-

nek keretében vizsgálták azt is, hogy a népszámlálási adatok hogyan teszik lehetővé az ÁNH-adatbázis megbízhatóságának ellenőrzését, továbbá, hogy a teljes körű népszámlálás milyen lehetőséget teremt az ÁNH adatbázisának továbbfejlesztésére (azaz egy statisztikai célú összeírást akartak államigazgatási célra felhasználni).

Az 1984. évi mikrocenzus során is használtak kiegészítő kérdőíveket, azonban kapcsolt jövedelmi felvételt ekkor nem hajtottak végre. A felvételt a KSH elnökének 2/1984. (VII. 8.) számú rendelkezése a népesség egy része személyi, családi és lakásvizsnyainak összeírásáról című jogszabály rendelte el. A rendelkezés tartalmazta azt, hogy az összeírás a népesség 2 százalékára terjed ki, meghatározza az eszmei időpontot, ismertette az adatszolgáltatói kötelezettséget. Ugyanakkor nem szerepelt benne az összeírás időtartama, amit a KSH belső utasításai határoztak meg. A korábbi népszámlálások és mikrocenzusok eszmei időpontja – az 1941. évi népszámlálás kivételével – mindig a december 31. és a január 1. közötti éjféltre esett, időtartamuk 10–14 nap volt. Az 1984. évi mikrocenzus eszmei időpontja viszont szeptember 30. és október 1. közötti éjfélt volt, végrehajtása pedig egy hónapig tartott.

Az októberi adatfelvételi időszak mellett számos érv szólt. Az ELAR-összeíróknak októberben–novemberben más feladatuk nem volt (*KSH Könyvtár* [1983]), így teljes létszámban be lehetett vonni őket az összeírásba. A tanulmányikat befejező fiatalok már munkába álltak, véget ért a júniusi–szeptemberi időszakra jellemző munkaerőmozgás, a mezőgazdaságban ekkorra befejeződött az őszi betakarítás, és a nyaralás után a lakosság jó része is az állandó lakóhelyén tartózkodott. Az összeírás értékelésében azonban említették, hogy az októberi végrehajtást megzavarta az a tény, hogy az időjárási viszonyok miatt a mezőgazdasági munkák befejeződése egy hónappal későbbre tolódott, ezért számos esetben a felvételre kijelölt címet többszöri felkeresés után lehetett csak összeírni (*Kepecs–Klinger* [1985]).

Az 1984. évi mikrocenzust elrendelő jogszabály kimondta, hogy a felvett adatokat nemcsak statisztikai, hanem állami népesség-nyilvántartási célokra is fel lehet használni. Ez abból következett, hogy az ÁNH részt vett az előkészületekben, és a kérdőíven az összeírás helyének címét és az összeírt személyi számát is feltüntették. Ez jelzi azt az 1980-as évekbeli törekvést, hogy a népszámlálási típusú összeírások és az állami népesség-nyilvántartás között kapcsolatot teremtsenek és a személyi szám felhasználásával hatékonyabbá tegyék a statisztikai célú összeírásokat. A rendszerváltozás után azonban ez a lehetőség megszűnt, az adatvédelemmel és a statisztikával kapcsolatos jogszabályok élesen elválasztották egymástól a statisztikai célú összeírásokat az állami nyilvántartásoktól (*Lakatos* [2000]).

A mikrocenzus mintája szoros kapcsolatban volt az ELAR új, 1983. január 1-je óta működő mintájával. Alapkövetelmény volt az arányosság, az egységesen 2 százalékos kiválasztási arány, vagy másképpen az adatok teljeskörűsítésénél az egységes 50-es szorzótényező. A teljes mintavételi eljárás leírása megtalálható a mikrocenzus eredményeit összefoglaló kiadványban (*KSH* [1985]).

4.1. A kérdőív

Az 1984. évi mikrocenzus Lakásösszeíróív (A/minta) kérdőív az alapadatokon túl kérdéseket tartalmazott a lakás havi bérére, építési, vásárlási kölcsönére, az 1980 óta végrehajtott lakás bővítésére, átalakítására, korszerűsítésére, ingatlantulajdoni adatokra, lakásváltoztatási tervekre.

A Személyi kérdőív (B/minta) a személyekre vonatkozó általános demográfiai, iskolázottsági és foglalkozási kérdések mellett tartalmazott kérdéseket – többek között – a munkába, illetve az iskolába járás módjáról, az utazással eltöltött időről, a napi ingázás okáról és a naponta megtett távolságról. A munkaerő-fluktuáció megfigyelése érdekében szerepelt kérdés a mikrocenzust megelőző öt évben történt foglalkozás- és munkáltatóváltásokról, valamint azok okairól, továbbá a főfoglalkozás mellett végzett melléktevékenységről (mellékfoglalkozásról). Emellett információt gyűjtöttek arról is, hogy az összeírt személy iskolai végzettségét, illetve szakképzettségét milyen mértékben hasznosítja a munkája során (a kongruenciára vonatkozó kérdés). Végül az egészségi állapottal összefüggő néhány kérdéssel egészült ki a személyi kérdőív.

A Kérdőív az 1929 és 1969 között született nőkről (C/minta) részletes kérdéseket tartalmazott a 15–55 éves nők termékenységének alakulásáról, a 14 éves és fiatalabb gyermekek napközbeni ellátásáról, például arról, hogy a szülők gyermekük ellátásához melyik rokontól milyen jellegű segítséget kaptak. A Kérdőív a nyugdíjasokról és a nyugdíjkorúakról (D/minta) e korosztály nyugdíj melletti munkavállalására, életkörülményeire, szociális ellátására, rokon kapcsolataira, fizikai és szellemi aktivitására vonatkozó kérdéseket tett fel (*Kepecs–Klinger* [1985]).

Ezek a kérdőívek egységes szerkezetűek voltak, a kérdések harmonizáltak egymással, a különböző nomenklatúrák használata azonos módon és tartalommal történt. A korábbi mikrocenzusokhoz képest az 1984. évi volt az első, amely az egyéni foglalkozásokat az 1975-ben bevezetett Foglalkozások Egységes Osztályozási Rendszerre (FEOR) szerint dolgozta fel, számos más nomenklatúrával együtt (például Tevékenységek Egységes Ágazati Osztályozási rendszere – TEÁOR, Betegségek Nemzetközi Osztályozása – BNO).

A kérdések ezen kívül számos aktuális témát jártak körül. Ilyen volt például az iskolai végzettség és a foglalkozás megfeleltetésére, kongruenciájára vonatkozó kérdés, az utazással, a közlekedéssel kapcsolatos igen részletes kérdésfeltevés. A kérdések egy része módszertani próbaként is funkcionált arra vonatkozóan, hogy miképpen és milyen sorrendben lehet feltenni például a foglalkozással, a munkáltatóval, a napi ingázással kapcsolatos kérdéseket. Az 1984. évi mikrocenzus igen gazdag programjának tapasztalatait a későbbi összeírásoknál is hasznosították.

4.2. Az eredmények közlése

A korábbi mikroczensusokhoz képest az 1984. évi publikációk jóval részletesebbek voltak. A mikroczensusok esetében az ún. adattár típusú kiadványoknak kisebb szerepük volt, mint a népszámlálások adatközléseinél (*Czibulka–Lakatos* [2003]). Az 1984., az 1996., a 2005. évi felvételeknél egyre növekedett az ún. elemző, az adott témát részletesebben tárgyaló kötetek száma. A mikroczensusok adatközlései egyben próbái is voltak a következő népszámlálások közlési rendszerének. Az 1984. évi mikroczensus jellegzetessége volt az is, hogy az adatfelvétel és az első eredmények közzé tétele között igen rövid idő telt el. Az adatfelvétel 1984 októberében volt, és az első eredményeket tartalmazó kiadvány már 1985 májusában megjelent, de az utolsó kötetek is 1988 folyamán hagyták el a nyomdát.

Az 1984. évi mikroczensus első eredményeit – a korábbi összeírásokhoz hasonlóan – összefoglaló kiadványban tették közzé (*KSH* [1985]). Ez a kötet azonban már tartalmazta a kiegészítő felvételek főbb adatait is, tehát információkat közölt a 15–55 éves nők termékenységének alakulásáról, a gyermekgondozásról, a nyugdíjas korúak és a nyugdíjasok helyzetéről. A kiadvány a bő táblaanyag alapján részletes (84 oldalas) elemzést is tartalmazott, melyet grafikonok segítségével tettek közérthetőbbé. Az összefoglaló kötet után az egyes témákat tartalmazó, ún. témakötetek következtek.² Az 1984. évi mikroczensus tehát bemutatta az 1980-as évtized első felének társadalmi változásait, és számos témában fontos új információt szolgáltatott az ország lakosságának évtizedközi helyzetéről. Az 1984. évi mikroczensus adatfelvételi, adatfeldolgozási technikája, adatkezelési rendszere, módszertana fontos tapasztalatokat jelentett a későbbi népszámlálások, mikroczensusok végrehajtásához. Történeti szempontból egyedülálló kísérletet jelentett egy népszámlálási típusú adatfelvétel és az állami népesség-nyilvántartás együttműködésére.

5. Az első nagymintás adatfelvétel a rendszerváltozás után – az 1996. évi mikroczensus

Az 1996. évi mikroczensus megtartásához jelentős mértékben hozzájárult az a tény, hogy ez volt a rendszerváltozás utáni első, jelentős mintán végrehajtott nép-

² A „Népszámlálás az ezredfordulón” című kötetsorozat 4. kötetében a 2005. évi mikroczensus kivételével az összes mikroczensus kiadvány címe, megjelenési ideje, terjedelme, példányszáma megtalálható (*Czibulka–Lakatos* [2003]). A KSH Könyvtárának Népszámlálási digitális adattárában (NÉDA) pedig 1996-ig elérhető e kiadványok nagy része pdf változatban. (<http://konyvtar.ksh.hu/index.php?s=neda>). A 2005. évi mikroczensus valamennyi kiadványa elérhető az interneten (http://www.nepszamlalas2001.hu/mc2005/mc2005_hun/index.html).

számlálási jellegű adatfelvétel. Az 1990. évi népszámlálás időpontjában ugyanis a jelentős társadalmi-gazdasági változások már megindultak, de még nem érvényesültek a rendszerváltozás politikai, társadalmi, gazdasági és nem utolsósorban jogi következményei. Az 1990. évi népszámlálás bemutatta az azt megelőző negyven év társadalmi-gazdasági folyamatainak végét, ám még nem tudott számot adni a rendszerváltozás hatásairól.

A rendszerváltozás hatására alapvető változások következtek be a jogrendszerben, a lényegében új alkotmányra alapozva sorra születtek olyan törvények, amelyek átalakították az állam és a magánszféra intézményrendszerét, kialakították a piacgazdaságot és a jogállamot szabályozó jogi struktúrát. Ez az átalakulás igen nagy hatással volt a statisztikai szolgálatra, a statisztikai adatgyűjtés teljes folyamatára. Jelentősen megváltoztak az adatvédelmet befolyásoló jogszabályok, melyek érintették az 1996. évi mikrocenzus megtartásának jogszabályi környezetét azáltal, hogy elfogadták a személyes adatok védelméről és a közérdekű adatok nyilvánosságáról szóló 1992. évi LXIII. törvényt (adatvédelmi törvény) és a statisztikáról szóló 1993. évi XLVI. törvényt (*Lakatos* [2000]).

Bár a magyar statisztikai szolgálat 1948 és 1990 között is igyekezett a nemzetközi statisztika standardjainak megfelelni, a megfelelési kényszer 1990 után még jobban felerősödött, különösen az 1990-es évek második felében, az Európai Unióhoz való csatlakozás előkészítése során. A statisztikai módszertan egyik alapvető része az adatfelvételeknél használt nomenklatúrák, amelyek például a gazdálkodók tevékenységét (TEÁOR), az egyének foglalkozását (FEOR), az egyének iskolai végzettségét (képzetségek egységes osztályozási rendszere – KEOR) foglalják rendszerbe. A piacgazdasági követelmények, a nemzetközi statisztika kívánalmi szükségessé tették a nomenklatúrák felülvizsgálatát, átalakítását. Miután a népszámlálási típusú összeírásoknál e nomenklatúráknak nagy jelentősége van, az 1996. évi mikrocenzus adatainak feldolgozása során már ezeket a felülvizsgált nomenklatúrákat kellett használni, amelyek jelentősen eltértek akár az 1984. évi mikrocenzus, akár az 1990. évi népszámlálás során használtaktól. A rendszerváltozás utáni első jelentős, nagymintán tartott összeírásnak tehát az is feladata volt, hogy az átdolgozott nomenklatúrák alapján biztosítsa a korábbi népszámlálások, különösen az 1990. évi népszámlálás adataival való összehasonlítás lehetőségét.

A rendszerváltozás utáni jogszabályi környezetet figyelembe véve lépett életbe a népesség egy része személyi, családi és lakásviszonyainak 1996. évi összeírásáról szóló 1995. évi LXXXVI. törvény. (Az ezt megelőző mikrocenzusokat nem törvény, hanem ennél alacsonyabb szintű jogszabály rendelte el.) E jogszabályszöveg szolgált mintául a következő népszámlálásokat és mikrocenzusokat elrendelő törvények struktúrájához. A törvény meghatározza az 1996. évi mikrocenzus eszmei időpontját (1996. március 31. és április 1. közötti éjfél) és a felvételi időszakot (április 1. és április 21. közötti három hét). Ez az időpont is különbözött a hagyományosnak te-

kinthető január 1-jei időponttól, a végrehajtás időszaka (három hét) pedig – hasonlóan az 1984. évi mikrocenzuséhoz (egy hónap) – hosszabb volt, mint a korábbi népszámlálások felvételi időszaka (10 nap vagy két hét). Az éven belüli évszak azonban jelentősen eltért mind a népszámlálásoktól, mind a mikrocenzusoktól: ezt a mikrocenzust tavasszal hajtották végre. A korábbiakhoz képest a jogszabály jobban körülírta az összeírás körébe tartozó személyek státusát (például beletartoztak a menekültként elismert külföldi állampolgárok). Újdonság volt, hogy ezúttal pontosan meghatározták a mikrocenzus témaköreit, mivel csak e témakörökre kellett kötelezően válaszolni. A törvény előírta, hogy az összeírás végrehajtása a KSH feladata és rendelkezett a válaszadási kötelezettségről is. A korábbi mikrocenzusokhoz képest jelentős különbség, hogy a kialakuló jogállami elvárásoknak megfelelően és a polgárok egyéni jogainak, személyes adatainak védelme érdekében az adatszolgáltatási kötelezettség csak a mikrocenzus alapfelvételére és a felsorolt témakörökre terjedt ki, a kiegészítő felvételekre nem, azokra a válaszadás önkéntes volt. (A korábbi mikrocenzusoknál természetesnek vették a kötelező jelleget, és a jogszabályokban nem is nagyon tettek említést arról, hogy a válaszadási kötelezettség mire terjedt ki.) Az új adatvédelmi jogszabályi környezet miatt is a törvény rendelkezett a mikrocenzus maradandó értékű iratainak levéltárba helyezésének rendjéről.

A mikrocenzussal egy időben, kapcsolódó felvételekként, a minta egynegyedét magában foglaló egy-egy részmintán a jövedelmi viszonyokat, a lakosság vagyoni helyzetét, valamint utazási szokásait vizsgáló, önkéntes adatszolgáltatáson alapuló adatgyűjtésre is sor került (*Czibulka* [1996]).

A 2 százalékos mintakiválasztásnál figyelembe vették az ELAR-ral kapcsolatos szempontokat. Itt is háromlépcsős mintakiválasztásról volt szó, az első lépcsőben a településeket, a másodikban a számlálókörzeteket, a harmadikban a mintába került lakásokat választották ki. Az összefoglaló kiadványban a mintavételi eljárást részletesen ismertették (*KSH* [1996]).

5.1. A kérdőív

Az 1996. évi mikrocenzus alapkérdőíve általában az 1990. évi népszámlálás alapkérdőívének kérdéskörét adaptálta, de tartalmazott néhány kérdést az 1990. évi népszámlálás kiegészítő kérdőívéről, továbbá a népszámláláshoz képest új kérdéseket is feltett. A Lakáskérdőív (A/minta) a szokásos alapvető kérdéseken túl (például a lakás rendeltetése, tulajdoni jellege, építési éve, víz és gázellátása) tartalmazott néhány kérdést az 1990. évi népszámlálás kiegészítő kérdőíveiről (például a lakás falazata, telefonellátottság) és új kérdéseket is feltett (például lakóövezeti jelleg). A lakáskérdőivről viszont hiányoztak az 1990. évi népszámlálás kiegészítő kérdőívének kérdései a lakás átalakításáról, a lakáshoz jutás módjáról, a lakással való elégedettségéről.

A Személyi kérdőív (B/minta) főleg az 1990. évi népszámlálás alapkérdőívének kérdéseit tartalmazta, természetesen aktualizálva, a tapasztalatokat felhasználva. A személyi kérdőíven volt néhány kérdés a népszámlálás kiegészítő kérdőívéről is, például a jelenlegi tanulásra vagy a második foglalkozásra vonatkozóan. Ugyanakkor az 1996. évi mikrocenzusnak foglalkoznia kellett a rendszerváltozás utáni olyan erőteljes társadalmi jelenségekkel, mint például az élettársi kapcsolatok terjedése, a munkanélküliség kérdése vagy a vállalatok külföldi tulajdonlásának témája. Különösen a munkanélküliségre vonatkozó kérdés volt nagyon fontos, hiszen 1990 és 1996 között több százezer fővel nőtt a munkanélküliek száma. Az 1996. évi mikrocenzusnál találkozhattunk először azzal a megoldással, hogy a népesség-összeírás eredményeit közlő összefoglaló kötetben – segítségül az adatok értelmezéséhez – bemutatták a mikrocenzus során alkalmazott lakás- és személyi kérdőívet (*KSH [1996]*).

Az 1996. évi mikrocenzus fogalmi rendszerének és módszereinek kialakításakor fokozottan kellett figyelembe venni a nemzetközi és hazai kívánalmakat. A fogalmak harmonizációja nemzetközi szinten erőteljes volt, például a népszámlálási ajánlásokat és a munkaerő-felmérésre vonatkozó rendelkezéseket szintén összhangba kellett hozni.

Az 1996. évi mikrocenzushoz kapcsolódó a jövedelemre, a vagyoni helyzetre és az utazási szokásokra vonatkozó adatfelvételek ismertetése meghaladja e tanulmány kereteit.

5.2. Az eredmények közlése

Az 1996. évi mikrocenzus alapfelvételének adatait is először egy összefoglaló kötetben, már az adatfelvétel évében közzétették (*KSH [1996]*). A kiadvány szerkezete is a hagyományokat követte, a kötetben jelentős terjedelmű (114 oldalas) szöveges elemzés található, amelyben szövegek, táblák és grafikonok segítettek a demográfiai és a munkaerő-piaci folyamatok jobb megértését, a lakáshelyzet részletes bemutatását.

A részletes eredményeket – az 1984. évi mikrocenzushoz hasonlóan – ún. témakötetekben jelentették meg. Ahhoz képest, hogy az összeírás alapfelvétele szűkített programot tartalmazott, a KSH viszonylag sok kiadványban tette közzé az adatokat (*Czibulka–Lakatos [2003]*). A jelentős terjedelem azért is korszakos jelentőségű volt, mert az 1996. évi mikrocenzus – mint említettük – számos új típusú, a rendszerváltozás utáni időszakot jellemző információval rendelkezett. Külön témakötetek jelentek meg a foglalkoztatottság témaköréből, például a munkanélküliekről, a mezőgazdasági munkát végzőkről, a napi ingázókról. Közérdeklődésre tartott számot az élettársi kapcsolatban élőkéről, az egyszemélyes háztartásokról szóló kiadvány. (Az utóbbi azt a máig tartó társadalmi folyamatot járta körül, hogy Magyarországon jelentősen nő

az egyedül élő emberek száma, ami számos megoldandó probléma forrása lehet például a szociális ellátás, az otthoni ápolás területén.) A lakás témakörében is hiánypótló kötetek jelentek meg. Ezek közé tartoznak azok a kiadványok, melyek a lakótelepi és az önkormányzati lakások, az ott lakók főbb adatait tartalmazzák. A kiadványok többnyire rövidebb-hosszabb elemzéseket is közöltek.

Az 1990-es évek nagy társadalmi-gazdasági változásai főleg az évtized első felében következtek be, az évtized második fele már ilyen léptékű változásokat nem hozott. Így amikor a 2001. évi népszámlálás adatait az 1990. évi népszámlálás információihoz hasonlítjuk, akkor az 1996. évi mikrocenzus adatai azt mutatták, hogy az évtizedre jellemző jelentős változások üteme nem volt egyenletes.

6. Az informatikai fejlődés jegyében – a 2005. évi mikrocenzus

A 2005. évi mikrocenzus is szorosan kapcsolódott az előző, 2001. évi népszámlálás tematikájához, számos módszertani újításhoz, technológiájához, közlési rendszeréhez. A 2001. évi népszámlálás számos újdonságot hozott a kommunikáció (például a zöldszám kiterjedt használata), az adatfeldolgozás (például az ún. optikaikarakterfelismerés – OCR) és az adatközlés (internet megjelenése) területén. Ezeknek a megoldásoknak némelyike a 2005. évi mikrocenzus tervezési, adatfelvételi, adatfeldolgozási és adatközlési rendszerét is befolyásolta.

Ehhez a felvételhez is különböző tematikájú kiegészítő adatfelvételek kapcsolódtak. Ekkor is megvalósult egy kiegészítő jövedelmi felvétel. A mikrocenzushoz két további, az Európai Unió nemzetközi felvételi programjához kapcsolódó és részben annak anyagi támogatásával végrehajtott adatgyűjtés is társult: a lakosság információ- és kommunikációtechnológiaeszköz-ellátottságának és -használatának felmérése (IKT), valamint a változó életkörülmények vizsgálata (VÉKA). Az időbeni ütemezést illetően a jövedelmi felvételre és az IKT adatainak összeírására az alapfelvétellel egyidejűleg került sor, a VÉKA kiegészítő felvételt az alapfelvétel összeírási időszakában készítették elő, és egy hónappal később hajtották végre (Czibulka [2006]).

A 2005. évi mikrocenzust a népesség személyi, családi és lakásviszonyainak képviseleti minta alapján történő a 2005. évi felméréséről szóló 2004. évi CXXI. törvény rendelte el. E jogszabályt a mikrocenzus lakáskérdőívén meg is jelentették, főként azzal a céllal, hogy az önköltést vállalkozókat tájékoztassák az összeírás elrendelésének jogi megalapozottságáról. A 2005. évi mikrocenzus eszmei időpontja 2005. március 31. és április 1. közötti éjféltől, a végrehajtás időtartama pedig a 2005. április 1. és április 21. közötti időszak volt. A törvény intézkedett az adatszolgáltatók köréről, a mintakeretről és mintanagyságról. Az 1996. évi mikrocenzust elrendelő törvényhez

képest tovább konkretizálta az összeírás tartalmát, külön felsorolva a személyek és lakások gyűjtendő adatainak ismérveit. A törvény külön rendelkezett arról, hogy csak a családi és az utónév kezdőbetűit szabad a kérdőívre felvezetni. (Ez a megoldás is egyedülálló, a 2001 előtti népszámlálások, mikrocenzusok során a kérdőívek kitöltése teljes névvel – sőt 1960-ban az adatszolgáltató aláírásával – történt. 2001-ben semmilyen módon, még monogrammal sem volt szabad nevesíteni, az összeírt személlyel összekötni a kérdőíveket.) A törvény az összeírás teljes folyamatának a végrehajtását a KSH feladataként határozta meg. Előírta, hogy az adatfelvétel kizárólag statisztikai célt szolgál, hogy a válaszadás kötelező, és rendelkezett a mikrocenzus maradandó értékű iratainak levéltárba adásáról.

A 2005. évi mikrocenzus mintaválasztási folyamatát alapvetően befolyásolta az a követelmény, hogy a mintának nemcsak a megyéket (régiokat) kellett reprezentálnia, hanem az ország 176 országos egyéni választókerületét is. (Miután közeledtek az országgyűlési választások, a politikai és a kormányzati szervek részéről igény jelentkezett arra, hogy a 176 egyéni választókerületekre vonatkozó alapvető demográfiai, munkaerő-piaci és lakásadatok álljanak rendelkezésre.) A mintaválasztást úgy kellett végrehajtani, hogy – a korábbi mikrocenzusokhoz hasonlóan – az alapfelvételre a lakóegységek és a személyek 2 százaléka legyen kijelölve. A mintaleírást ezúttal a választókerületek adatait bemutató kiadvány is tartalmazta (*KSH* [2005a]).

A 2005. évi mikrocenzust megfelelő időben és rendben végrehajtották, bár az adatfelvétel előkészítését és végrehajtását nehezítette, hogy közvetlenül az adatfelvétel előtt, a területi előkészítés időszakában a KSH területi szerveit (igazgatóságait) átszervezték. A megyei igazgatóságok ötven éven át működő rendszere helyébe a regionális igazgatóságok és a megyei képviseletek léptek (*Czibulka* [2006]). A megyei igazgatóságok munkatársainak az átszervezés időszaka alatt is biztosítaniuk kellett a mikrocenzus előkészítésének zavartalan végrehajtását.

6.1. A kérdőív

Az „A” Lakáskérdőív kisebb változtatásokkal lényegében megismételte a 2001. évi népszámlálás által feltett kérdéseket. A kérdőív külalakja, formai megoldásai követték a 2001. évi népszámlálás megoldásait, azonban voltak különbségek is. A népszámlálások és mikrocenzusok történetében egyre erőteljesebb igény fogalmazódott meg arra, hogy az adatszolgáltatók maguk töltsék ki a kérdőíveket, ezért egyre jobban terjedt az ún. önkitöltéses módszer. Ezt segítette mind a 2001. évi népszámlálás, mind a 2005. évi mikrocenzus lakáskérdőíve azzal, hogy a különösen fontosnak tartott, nehezebben érthető kérdésekhez rövid magyarázatot, kitöltési útmutatót tartalmazott.

A személyekre vonatkozó felvétel „B” Személyi kérdőív szintén többnyire megismételte a 2001. évi népszámlálás kérdőívén feltett kérdéseket, de itt is voltak olyan

pluszkérdések, amelyek hagyományosan a népszámlálások alapkérdőívein nem szerepeltek. Ezen kívül voltak újak mondható, például a heti munkaidőre, a munkaszerződésre vonatkozó kérdések is. A mikrocenzus felvételi programja törekedett arra, hogy az 1992 óta folyó kismintás munkaerő-felmérés programjával teljes mértékben harmonizáljon, különösen figyelve a munkanélküliséggel kapcsolatos módszerekre. A 2005. évi mikrocenzusnak igen gazdag kiegészítő felvételi programja volt, azonban tanulmányunkban e programok kérdőíveinek ismertetésétől eltekintünk.

6.2. Az eredmény közlése

A 2005. évi mikrocenzus eredményeinek közlésében újdonság volt, hogy a KSH először nem az eredményeket összefoglaló kiadványt, hanem az országos egyéni választókerületek adatait ismertető kiadványt jelentette meg. Itt – a mikrocenzusok történetében először –, a megyei adatközléseken túlmenően, 176 területi egységre vonatkozott az adatközlés. (KSH [2005a]). A KSH rövid időn belül megjelentette a 2005. évi mikrocenzus eredményeinek – immár szokásosnak tekinthető – összefoglaló kiadványát. (KSH [2005b]).

Témakötetek e mikrocenzus után is megjelentek, részletesen közölték szöveges elemzéssel együtt egy-egy téma adatait, például az iskolázottságot, a foglalkoztatottságot, a napi ingázókat, a közlekedést. További kiadványok mutatták be a társadalom aktuális kérdéseit, például a családban élő gyermekek helyzetét. Az internet elterjedésének köszönhetően az összes kiadvány megjelent a KSH honlapján (http://www.nepszamlalas2001.hu/mc2005/mc2005_hun/index.html).

Az informatikai fejlődés eredményeképpen, a 2005. évi mikrocenzus adatai nemcsak kiadvány formájában hasznosultak, hanem a felhasználók részére anonimizált mikroadatokat is rendelkezésre állnak a KSH kutatószobájában, ahol a teljes állomány kutatható. A 2005. évi mikrocenzus átfogóan jellemezte a magyar társadalom ezredfordulót követő évtizedközi helyzetét, szorosan kapcsolódott a megelőző, 2001. évi népszámláláshoz, információt közölt a 2001 és 2005 között bekövetkezett változásokról is.

7. Tematikai gazdagság és technológiai innováció – a 2016. évi mikrocenzus

Áttekintve a magyarországi mikrocenzusok történetét jól látható, hogy az 1960-as évektől kezdve milyen jó kiegészítői voltak az aktuális népszámlálási felvételeknek,

sőt ezen még túl is mutattak, mivel többnyire bővített programjuk, kiegészítő felvételeik révén részletes információval szolgáltak a magyar társadalom állapotáról, visszatekintő adataik révén a társadalomban végbement folyamatos változásokról. A mikrocenzusok szorosan kötődtek a népszámlálások tematikájához, technológiai megvalósításukhoz. Sok esetben kiemelt jelentőségű volt a mikrocenzusok próbajellege, hiszen e funkciójuk nagyban segítette a következő népszámlálás hatékony és jó minőségű végrehajtását.

Nincs ez másképp a 2016. évi mikrocenzus esetében sem, melynek programja, a végrehajtás módja erősen kötődik a 2011. évi népszámlálás módszertani, technológiai megoldásához (*Kátainé Csincsák–Borbély–Lakatos* [2013]). A 2016. évi mikrocenzus abban is hasonlít a korábbiakhoz, hogy jelentős újításokat, előre mutató megoldásokat tartalmaz.

A magyarországi mikrocenzusok történetében először nem lesz papír alapú kérdőív, az adatszolgáltatók vagy önállóan interneten töltik ki az elektronikus kérdőívet, vagy az összeíróknak adják meg az adataikat, amelyeket az összeírók már nem papírra, hanem kézi elektronikus eszközön (tableten és lapon) rögzítenek. Ez a kétfajta megoldás gyökeresen átalakítja a mikrocenzus adatfelvételi, adatfeldolgozási, technológiai rendszerét. Meggyorsítja a feldolgozás folyamatát, ennek következtében az adatok nyilvánosságra hozása is felgyorsul. Az igazi újítást a kézi elektronikus eszköz használata jelenti, az internetes adatfelvételt már a 2011. évi népszámlálás során sikerrel alkalmazták.

A mikrocenzushoz öt kiegészítő felvétel kapcsolódik a következő témákban: társadalmi rétegződés, a foglalkozások presztízse, szubjektív jóllét, egészségproblémából fakadó akadályozottság és nemzetközi vándorlás. A 2016. évi mikrocenzus során az eddigi leggazdagabb tematikájú kiegészítő felvételeket hajtják végre. E gazdag kínálatban szerepelnek a jövedelemmel kapcsolatos témák is.

A 2016. évi mikrocenzus a KSH szervezeti működésére is hatással van azáltal, hogy az összeírásban igen szoros együttműködésnek kell kialakulnia a KSH szakmai főosztályai között, és így tovább erősödhet a KSH belső kohéziója.

Tervezésekor az elsődleges cél az volt, hogy a legfontosabb adatok a legkisebb térségi tervezési egységekre, a járásokra álljanak rendelkezésre. Az ehhez szükséges minta nagyságát 10 százalékban állapította meg a mintavétel-módszertani vizsgálat.

A mikrocenzus végrehajtását elrendelő 2015. évi X. törvény szerint a Magyarország területén 2016. október 1-jén 0 órakor fennálló állapot alapulvételével a természetes személyek és a lakások 10 százalékáról kell adatot felvenni. Főbb pontjai követik az előző két mikrocenzust elrendelő törvények megoldásait, azonban ebben az esetben is van néhány fontos különbség. Igen részletesen rendelkezik az összeírandó személyek és lakások köréről, kitérve az intézeti háztartások összeírására (2§/1/). A „névnelküliség” kapcsán elrendeli: az adatokat személyazonosításra alkalmatlan módon kell felvenni (3§/2/). Tekintettel arra, hogy a 2016. évi mikrocenzus alapfel-

vétele ún. érzékeny kérdéseket is tartalmaz (nemzetiségi kötődésre, egészségi állapotról szóló kérdések), a törvény rendelkezik arról, hogy az e kérdésekre történő válaszadás önkéntes (4§/2/). Ellentétben a 2005. évi mikroceenzust elrendelő jogszabállyal e törvény utal a mikroceenzussal kapcsolatos kiegészítő felvételekre, és kimondja, hogy e felvételek kérdéseire a válaszadás önkéntes (4§/5/). Jogtechnikai szempontból – a 2005. évi mikroceenzust elrendelő törvényhez képest – előrelépés, hogy e törvény nemcsak arról rendelkezik, hogy a mikroceenzus végrehajtása a KSH feladata (5§/1/), de arról is, hogy az ezzel kapcsolatos adminisztratív teendőket rendeletben állapítja meg a kormány.

A korábbi mikroceenzusok tervezői nagy gondot fordítottak a mintakiválasztásra, igyekeztek a 2 százalékos mintanagyságból a legtöbb eredményt kihozni annak érdekében, hogy kiszolgálják a területi igényeket. A 2016. évi népesség-összeírás ebben a tekintetben is különleges helyet vív ki magának a mikroceenzusok történetében azzal, hogy 2 százalékos helyett 10 százalékos mintán történik az összeírás. Ez azt jelenti, hogy Magyarország 197 járására lesz reprezentatív az adatfelvétel és e területi egységekre vonatkozóan az alapfelvételtől részletes demográfiai, munkaerő-piaci, család-háztartási és lakásadatok állnak rendelkezésre. Ez a népesség-összeírás abban is különleges, hogy a kiegészítő felvételek végrehajtása – a korábbi mikroceenzusokhoz képest – szintén nagy mintán történik.

7.1. A kérdőív

A 2016. évi a mikroceenzusnak elsődleges célja a 2011. évi népszámlálás adatainak aktualizálása, ezért ennek alapprogramja döntően a 2011. évi népszámlálás lakás- és személyi kérdőívére épül. A népszámlálást követően jelentkező adatigények és a népszámlálási adatok felhasználóival folytatott egyeztetések alapján egészült ki új kérdésekkel.

A lakáskérdőíven a lakásminőségben jelentkező különbségek mérésére a hagyományos komfortosságmutató egyre kevésbé alkalmas (például 2011-ben a lakások legnagyobb része a legmagasabb, összkomfortos kategóriába tartozott, a csoporton belüli differenciák jellemzésére alkalmas mutató nem volt). A lakásminőség mérésére új kérdésként szerepelt a programban az elmúlt tíz évben végzett felújítás, korszerűsítés, karbantartás. Új kérdés továbbá az is, hogy a lakás tulajdonosa hazai vagy külföldi állampolgár-e.

A személyi kérdőíven – tekintettel a nemzetközi vándorlás fontosságára – új kérdésként szerepel a korábban legalább egy évig külföldön tartózkodókra vonatkozóan, hogy milyen tevékenységet végeztek külföldön, mi volt a foglalkozásuk. A kérdőív rákérdez az egy évnél rövidebb külföldi tartózkodásra is. Új kérdés továbbá, hogy mióta magyar állampolgár a megkérdezett. Fontos bővítése a legutóbbi népszámlálás

programjának, hogy a szakképzettség nemcsak a legmagasabb, hanem a korábban megszerzett azonos vagy alacsonyabb szintű iskolai végzettségekre is vonatkozik. Tekintettel arra, hogy a munkahelyre, az iskolába közlekedés módjára és időtartamára vonatkozó adatok főleg településszinten hasznosulnak, ezek a kérdések kimaradtak a 2016. évi mikrocenzus tematikájából.

Ún. szenzitív kérdések korábban nem szerepeltek. A mai magyar társadalmi viszonyok megismerése terén egyre fontosabb a nemzetiségi hovatartozás vizsgálata, ezért a felvételi program – a KSH más lakossági felvételeihez hasonlóan – tartalmazza a nemzetiségi kötődést, ennek tartalma és formája megegyezik a 2011. évi népszámlálás során alkalmazott megoldással. A fogyatékosagra, tartós betegségekre vonatkozó kérdések is azonosak a népszámláláskor kérdezettekkel, ezek köre egy további kérdéssel bővül az akadályozottságról, ami szűrőkérdésként szolgál az Egészségproblémából fakadó akadályozottság kiegészítő felvételhez. Vallásra vonatkozó kérdés a kérdőíven nem szerepel.

Mivel a mikrocenzus alapkérdőívei sem szerkezetükben, sem a kérdések sorrendjében nem térnek el jelentősen a 2011. évi népszámlálás kérdőíveitől, nem volt szükség próbafelvételre. Gondos kérdőív-tesztelési folyamat során ellenőrizték a kérdőívek alkalmazhatóságát, vizsgálták a kérdések érthetőségét és a kitöltési időt.

7.2. Az eredmények közzéte

A papír kérdőívek nélkül végrehajtott adatgyűjtés és az ez által felgyorsítható kódolási, feldolgozási folyamat teszi lehetővé, hogy a 2016. évi mikrocenzus első adatközlésére a tervek szerint már az adatfelvétel után hat hónappal, 2017 májusában sor kerüljön. Az első adatközlés az alapkérdőíven gyűjtött legfontosabb információkat ismerteti, majd egymást követően jelennek meg az alapkérdőív további adatai, valamint a kiegészítő felvételek eredményei. A mikrocenzus egyedi adatállományai a KSH kutatószobájában lesznek kutathatók. A 2016. évi népesség-összeírás eredményei várhatóan olyan tartalmi bőségben és minőségben lesznek hozzáférhetőek, amely méltó nemcsak a korszerű statisztikai tájékoztatás színvonalához, de a magyarországi mikrocenzusok nemes hagyományához is.

Irodalom

- ANDORKA R. [1982]: *A társadalmi mobilitás változásai Magyarországon*. Gondolat. Budapest.
- CZIBULKA Z. [1996]: Mikrocenzus, 1996. *Statisztikai Szemle*. 74. évf. 1. sz. 5–15. old.
- CZIBULKA Z. [2000]: A feldolgozástechnológia változásának hatása a népszámlálási összeírásokra. *Statisztikai Szemle*. 78. évf. 10–11. sz. 813–826. old.

- CZIBULKA Z. [2006]: A 2005. évi mikrocenzus főbb szakaszai. *Statistikai Szemle*. 84. évf. 5–6. sz. 447–469. old.
- CZIBULKA Z. – LAKATOS M. [2003]: A népszámlálások adatközlései. In: *Kepecs J. (szerk.): Népszámlálás az ezredfordulón*. 4. kötet. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- ÉLTETŐ Ö. – HAVASI É. [2009]: A hazai jövedelemegyenlőtlenség főbb jellemzői az elmúlt fél évszázad jövedelmi felvételei alapján. *Statistikai Szemle*. 87. évf. 1. sz. 5–40. old.
- KÁTAINÉ CS. É. – BORBÉLY A. – LAKATOS G. M. [2013]: Adatgyűjtési újdonságok a 2011. évi népszámlálásban. *Statistikai Szemle*. 90. évf. 12. sz. 1279–1302. old.
- KEPECS J. – KLINGER A. [1985]: Az 1984. évi mikrocenzus. *Statistikai Szemle*. 72. évf. 9. sz. 837–856. old.
- KSH (KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL) [1964]: *Az 1963. évi mikrocenzus személyi és családi adatai*. Budapest.
- KSH [1969a]: *Az 1968. évi próbaszámlálás (mikrocenzus) személyi, családi és lakás adatai*. Budapest.
- KSH [1969b]: *Az 1968. évi próbaszámlálás (mikrocenzus) lakásdemográfiai adatai*. Budapest.
- KSH [1974]: *Az 1973. évi mikrocenzus adatai*. Budapest.
- KSH [1975a]: *A társadalom osztályszerkezete és rétegződése. Személyi és háztartási adatok az 1973. évi mikrocenzus adatai alapján*. Budapest.
- KSH [1975b]: *A társadalom osztályszerkezete és rétegződése megyénként. Személyi és háztartási adatok az 1973. évi mikrocenzus adatai alapján*. Budapest.
- KSH [1975c]: *A családi jövedelmek színvonala és szóródása 1972-ben*. Budapest.
- KSH [1985]: *Az 1984. évi mikrocenzus adatai*. Budapest.
- KSH [1996]: *Mikrocenzus, 1996. A népesség és a lakások jellemzői*. Budapest.
- KSH [2000]: *Emlékkötet. Szemelvények a magyar háztartás-statisztika történetéből*. Budapest.
- KSH [2005a]: *Mikrocenzus, 2005. 1. Területi és választókerületi adatok*. Budapest.
- KSH [2005b]: *Mikrocenzus, 2005. 2. A népesség és a lakások jellemzői*. Budapest.
- KSH [2016]: *A 2016. évi mikrocenzus programja*. Budapest.
- KSH KÖNYVTÁR [1962a]: *Előterjesztés a Hivatal Kollégiumához. Tárgy: az 1963. évi mikrocenzus tervezete*. Szeptember 17. B–1. 3. 12. doboz.
- KSH KÖNYVTÁR [1962b]: *Előterjesztés a Hivatal kollégiumához (Közgazdasági főosztály). Tárgy: 1963. január 1-re tervezett mikrocenzushoz kapcsolódó jövedelem felvétel*. Szeptember 22. B–1. 3. 12. doboz.
- KSH KÖNYVTÁR [1967a]: *Előterjesztés a Hivatal Kollégiumához. Tárgy: az 1968. évi próbaszámlálás (mikrocenzus)*. Február 1. B–1. 3. 15. doboz.
- KSH KÖNYVTÁR [1967b]: *Előterjesztés a Hivatal Kollégiumához. Tárgy: 1968. január 1-re tervezett mikrocenzushoz kapcsolódó jövedelemfelvétel*. Augusztus. 3. B–1. 3. 15. doboz.
- KSH KÖNYVTÁR [1971]: *Előterjesztés a Hivatal Kollégiumához. Tárgy: Egységes személyi és háztartási adatgyűjtési rendszer kialakítása*. November 12. B–1. 3. 23. doboz.
- KSH KÖNYVTÁR [1972]: *Tájékoztató a Hivatal Kollégiuma részére. Tárgy: Az 1973. évi mikrocenzus foglalkozásváltozási és jövedelmi adatfelvétel*. B–1.3. 23. doboz.
- KSH KÖNYVTÁR [1983]: *Az 1984. évi mikrocenzus programja, előkészítése és szervezési irányelvei*. B–1. 3. 41. doboz.
- LAKATOS M. [1989]: Változások a népszámlálások gyakorlatában és az eredmények felhasználásában. *Statistikai Szemle*. 76. évf. 8–9. sz. 770–778. old.

- LAKATOS M. [1993]: A személyi szám és a statisztikai információ rendszer. *Statisztikai Szemle*. 80. évf. 10. sz. 815–826. old.
- LAKATOS M. [1995]: A népszámlálások múltja, jelene, jövője. In: *Klinger A. – Kepecs J. (szerk.): A magyar népszámlálások előkészítése és publikációi*. III. köt. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest.
- LAKATOS M. [2000]: Az adatvédelem jogi szabályozása a magyar népszámlálások történetében. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 10–11. sz. 794–812. old.
- RÓZSA G. [2000]: Népszámlálási módszerek és nemzetközi összehasonlíthatóság. *Statisztikai Szemle*. 87. évf. 10–11. sz. 892–913. old.
- RÓZSA D. (főszerk.) [2014]: *Portrék a magyar statisztika és népességtudomány történetéből. (Életrajzi lexikon a XVI. századtól napjainkig)*. KSH Könyvtár. Budapest.
- SZABADY E. [1965]: A mintavételi módszerek alkalmazása az 1960. évi magyar népszámlálásnál, az első magyarországi mikrocenzus. *Statisztikai Szemle*. 42. évf. 4. sz. 385–395. old.
- ZAFIR M. (1976): A társadalmi osztályok és rétegek jövedelmi különbségei. *Statisztikai Szemle*. 53. évf. 3. sz. 453–473. old.

Summary

In October 2016, the seventh micro-census (also known as a “small census”) is held in Hungary. The present enumeration that covers a broad range of issues and can be considered as a modern survey as regards its technological implementation provides a good opportunity to review the history of the Hungarian micro-censuses carried out periodically since 1963 and to present for the first time a comprehensive description of their thematic and methodological characteristics.